

نَمَامِ بُوخاری و سه چمکه کی

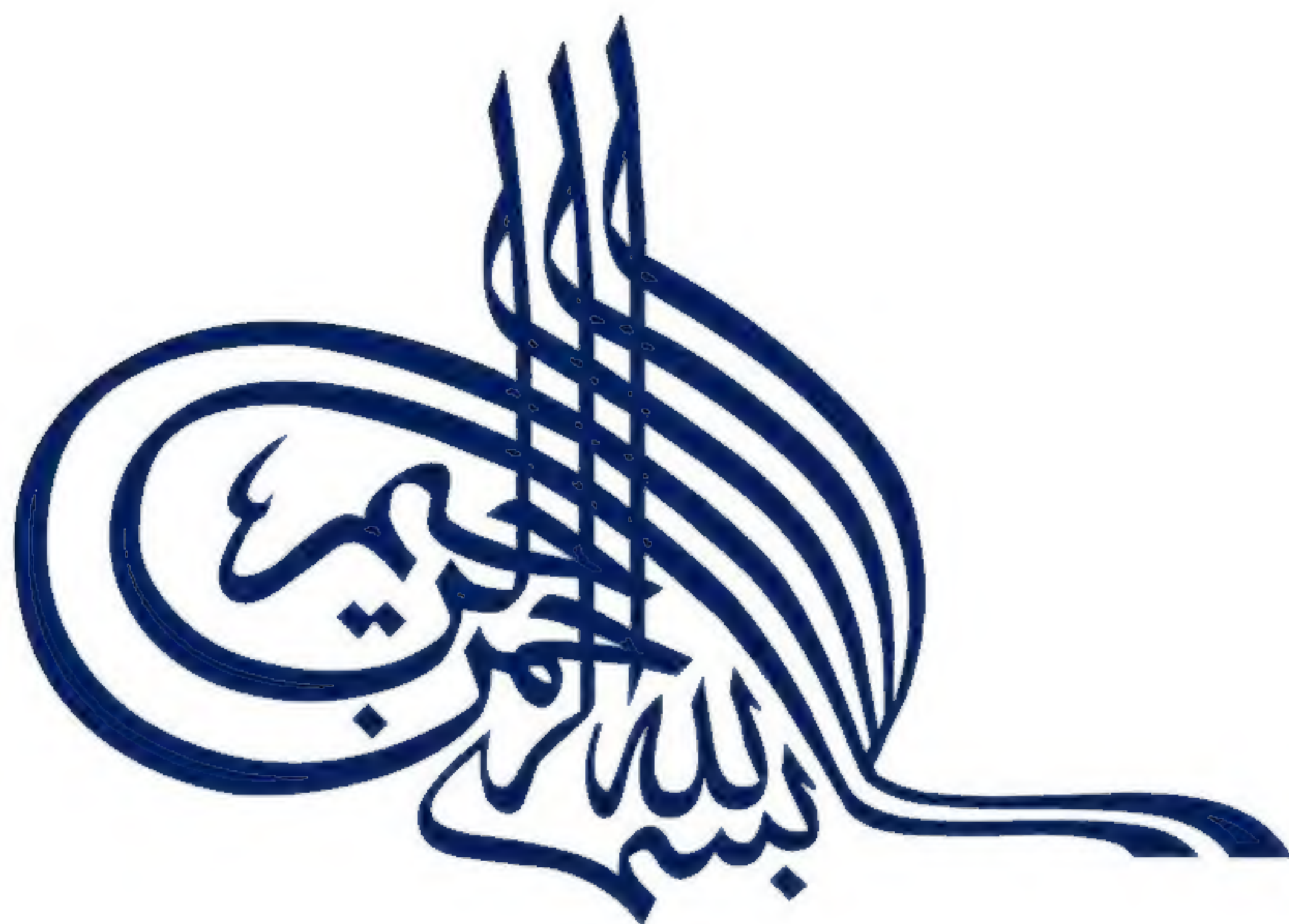
نوسینی

شیخ عبدالملوحسین بن حمەد ئەلعەبیاد ئەلبەدر

وەرگیرانی

خەرنەژاد کوردستانی

مافی بۆلاو کەزەوێ بە شێوەی ئەلیکترۆنی بۆ هەموو موسوڵمانێکە

چاپی یه کهم "نه لیکترونی"

رهمه زانی پیروزی ۱۴۳۰ - کوچی، بهرام به ۲۰۰۹ - زایینی

پیشہ کی وہ رگِ پیر

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على عبده ورسوله وخليفه إمام الأنبياء والمرسلين محمد الصادق الأمين، وعلى آله وأزواجه وأصحابه أجمعين، ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين.

تیکرای ئه هلی سوننهت و جهماعهت، به بی ناکوکی،
به لکوو به یه کرهنگی و به هاودهنگی، هه میشه ده لئین و
دوو پاتی ده که نه وه که: دروستترین و بیخه و شترین دوو کتیب
له پاش کتیبه که ی خودای گه وره (قورئانی پیروژ)؛ بریتین
له: سه حیخی بوخاری و سه حیخی موسلیم، زۆربه ی زۆری
ئۆمه تیش بوخاری له پیشتی داده نئین، جا خودایه وا ئیمه ش

وھك ئەندامانىك لە كۆمەلى ئەھلى سوننەت و جەماعەت ئەم شاھىدىيە دەدەين و دووپات و چەندپاتىشى دەكەينەوھ .

بەلام! بۇ ئەوھى ئەم شاھىدىيە دروستە لە سەر بناغەى زانست بىت، وھ ئەگەر داواى پوونکردنەوھ و بەلگەمان لىكرا لەم بارەيەوھ، بتوانين بيسەلمينين و تەنھا چاولىكەرى نەبىت؛ پىويستە بزائين ئەم بوخارى و موسليمە كى بوون و چىيان كردووه و كەى بوون و يار و نەيارانيان چىيان گوتووه دەربارەيان، ھەرودھا بزائين كتيبەكانيان چۆنن و چى سيفەتلىكى تايبەتيان ھەيە كە كتيبەكانى دىكە نىيانە و بزائين زانايان چىيان لەبارەيانەوھ فەرمووھ و... ھتد، بۇ ئەم زائين و ناسينەش، سەرچاوەى زۆر ھەن لە باسى بوخارى و موسليم و بەسەرھاتى ژيانيان و ھەردوو سەھىحەكەياندا، لە دوتويى كتيبە ميژووييەكاندا و ھەرودھا چەندين كتيبى سەر بەخۆش كە باس لە ژيان و بەسەرھات و زانست و

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

پيگەھى ئەم دوو پيشەوايه و ھەردوو پەرتووكە بەپيژەكەيان دەكەن، لەو باسە سەربەخۆيانەش كە بە جوانى و بە پيگوپيگى و لە ھەمان كاتدا بە پوختى لەم بارەيەو نووسراون؛ برىتييە لە دوو باسەھى كە زاناي بەريز شىخ عەبدولموحسين بن ھەمەد ئەلەبباد ئەلبەدر،

يەككيان بە ناوى: (الإمام البخاري

وكتابه الجامع الصحيح)، ئەوى دىكەش: (الإمام مسلم وصحيحه)،

ھەربۆيە بەندەھى ھەزار زۆر بە شياوم زانى ھەول بەدەم وەريانگيرمە سەر زمانى كوردى تا برايان و خوشكانى موسولمانى ئازيزى كورديش؛ ئاشنا ببن بەم دوو پيشەوا گەورەيە و ھەردوو كتيبە بەپيژەكەيان، بۆ ئەوھى شاھيدييەكەشمان لە زانين و ناسينەوہ بىت.

ئىمامى بوخارى و سەحىحە كەئى

هەربۆيە بە كۆمەكى خۇداي گەورە دەستم داىە وەرگىرانى
يەكەمىيان بە ناوى (ئىمامى بوخارى و سەحىحە كەئى)، وە
هەرجارە و بەشكىم
بلاودەكرده وە، كە هەشت بەش بوو، سوپاس بۆ خۇداي
گەورە وا ئىستاش بە شىۋەي پەرتووكى ئەلىكترونى
سەرجه مى پىكە وە دەخەينە بەردەست، سا خۇداي مېھرەبان
كۆمەكمان بىكات بۆ بەئەنجامگە ياندنى دووهمىش بە ناوى
(ئىمامى موسلىم و سەحىحە كەئى) وە لە نووسەر و وەرگىر و
بلاوكار و خوئىنەرى ئەم نامەيە و لە داىك و باوكىشمان
خۆش بىيىت.

وصل اللهم وبارك على محمد وعلى آله وأصحابه والتابعين لهم بإحسان.

وەرگىر

خەدرنەژاد كوردستانى

❀ ناو و نەژادى بوخارى

❀ موحەممەد كۆپى ئىسماعىل كۆپى ئىبراھىم كۆپى
موغىرە كۆپى بەردىزبەي جوعفى .
❀ كۈنيەي "ئەبوعەبدوللا" يە .

❀ بەردىزبەي باپىرە گەرەي فارسىكى ئاگرپەرست بوو .
❀ بەلام موغىرەي باپىرەي لە سەر دەستى يەمانى
بوخارى كە والىي بوخارا بوو ؛ موسولمان بوو ، يەمانىش
جوعفى بوو ، ھەر بەو بۆنەيەو ئەوانىش بە جوعفى ناو
دەبرىن .

❀ سەبارەت بە ئىبراھىمى باپىرى ؛ حافىز ئىبن ھەجەر
دەفەرمويت : ھىچ ھەوالىكىم لەبارەيەو دەست نەكەوتوو .

❀ سەبارەت بە ئىسماعىلى باوكى ؛ ئىبن حىببان لە كتەبى
(الثقات) دا بەم چەشنە ناساندوويەتى : "ئىسماعىل كۆپى
ئىبراھىم باوكى بوخارى ، لە ھەممادى كۆپى زەيد و

مالىكەو گىرپانەو ھى ھەبوو، لە ئەوئىشەو عىراقىيەكان،
ھەروەھا حافىزىش لە (تەذيب التەذيب) دا ناساندوويەتى.

✽ مېژوو و شوئى لەداىكبوونى

✽ بوخارى (بەرحمەت بىت) لە شارى بوخارا لە داىك
بوو، كە يەككە لە شارە ھەرەگەرەكانى ولاتانى ئەوبەرى
پووبار، لەگەل سەمەرەقەنددا ماو ھى ھەشت پوژيان نىوانە.
✽ ۱۳ ى مانگى شەووالى سالى ۱۹۴ ى كوچى، دواى
نوئىژى ھەينى لەداىكبوو.

✽ پىگەيشتنى و وەدووگەوتنى زانست

✽ بوخارى (بەرحمەت بىت) ھىشتا منداڵ بوو؛ باوكى
وہفاتی کرد، ئىدى لە باوہشى داىكىدا پىگەيشت و ھەر بەو
مندالىيەى دەستىکرد بە خواستنى زانست.

❁ موحەممەدى كۆپى ئەبوحاتىم كە نووسەرى بوخارى
بوو؛ دەگىرپىتەو و دەلىت: گويم لە بوخارى بوو دەيگوت:
"هېشتا لە خويندن و نووسيندا بووم كە لەبەرکردنى
فەرمووده (حديث) م كەوتە مېشكەو، گوتم: ئەوكات
تەمەنت چەند دەبوو؟ گوتى: "دە سالان يان كەمترىش"، تا
ئەوھى كە گوتى: "كە تەمەنم بوو بە شازدە؛ كتيبەكانى
ئىبنولموبارەك و وەكيعم لەبەرکرد"، گوتى: "پاشان لەگەل
دايكم و براكەمدا چووم بۆ حەج، كە پېم نايە ھەژدە سالەو؛
كتيبي (قضايا الصحابة والتابعين) م دانا، پاشان كتيبي
مىژووھەم لە مەدينە لە پال گۆرى پىغەمبەر (ﷺ) دانا و
لەشەوانى مانگەشەودا دەمنووسى"، ھەروەھا گوتى: "كەم
ناويك ھەبوو لە مىژوودا و چىرۆكىكى لەلام نەبىت، بەلام پېم
خۆش نەبوو كتيبەكە زۆر درىژ بىتەو".

❁ گەشتى بۆ وەرگرتنى زانست و بىستنى فەرمووده

❁ وەك لە پېشەوہ وتمان؛ بوخارى ھەر لە مندالېيەوہ خەرىك بوو بە زانست و بىستنى فەرمووده، جا لە خەلكى لای خۆيان؛ لە كەسانى وەك: موخەممەدى كورپى سەلامى بەيكەندى و موخەممەدى كورپى يوسفى بەيكەندى و عەبدوللای كورپى موخەممەدى موسنەدى وئىبولئەشعەس و لە غەيرى ئەمانەش گوڤىيىستى فەرمووده بووہ .

❁ پاشان سالى ۲۱۰ك لەگەل داىكى و ئەحمەدى كاكىدا دەچىت بۆ حەج، داىكى و كاكى دەگەرپنەوہ و ئەو دەمىننېتەوہ بۆ خوڤندنى زانست .

❁ لە مەككەى پىرۆز لە حومەيدى و خەلكى دىكەش فەرمووده وەردەگرىت .

❁ لە مەدينەى پىغەمبەرىش (ﷺ) لە عەبدولعەزىزى ئوھىسى و موتەپرېفى كورپى عەبدوللا و خەلكى دىكەش .

ئىمامى بوخارى ۋە سەھىھە كەھى

✽ پاشان سەفەر دەكات بۆ بۆ لاي زۆربەى
فەرموودە زانانى ولاتان، لە خوراسان و شام و مىسر و
شارەكانى عىراق.

✽ زۆر جارەن چوۋە بۆ بەغداد و خەلكى ئەوئ لىي
كۆبوونەتەوۋە و دانىيان ناوۋە بە گەورەيى و فەزلىدا و گەوايى
تاقەسوارىيان بۆ داوۋە، لە ھەردوۋ زانستى "پىوايەت و
دىرايەت" دا.

✽ لە "بەلخ" لە مەككى كۆپى ئىبراھىم و غەيرى
ئەويشى ۋە رىگرتوۋە.

✽ لە "مەرۋ" لە عەلىي كۆپى ھەسەن و عەبدوللەي كۆپى
عوسمان و خەلكى دىكەش.

✽ لە "نيساپور" لە يەحيەي كۆپى يەحيا و خەلكى
دىكەشى ۋە رىگرتوۋە.

✽ لە "رەي" لە ئىبراھىمى كۆپى موسا و كەسى
دىكەش.

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

❁ لە بەغداد لە شورەيى كۆپى نوعمان و ئەحمەدى
كۆپى حەنبەل و لە خەلكى دىكەش وەريگرتووه .

❁ لە بەسرە لە ئەبوعاسىمى نەبىل و موخەممەدى كۆپى
عەبدوللەي ئەنسارى و خەلكى دىكەش .

❁ لە كوفە لە تەلقى كۆپى غەننام و خەللادى كۆپى
يەحيا و غەيرى ئەمانىش .

❁ لە مىسر لە سەعيدى كۆپى كەسىرى كۆپى عەفىر و
خەلكى دىكەش .

❁ جگە لەمانەش لە خەلكانىكى زۆرى بىستووه ،
دەگىرنەووە كە گوتوويەتى: لە ھەزار و ھەشتا كەسەوہ تۆمارم
کردووه ، ھەر ھەمووشيان ئەھلى حەدىسن" ، ھەرۈھە
گوتوويەتى: "ھى ھىچ كەسىكم تۆمارنەکردووه كە نەيگوتبىت:
ئيمان گوتار و كردارە" .

زىرەكى و بەھىزىي لەبەركردنى

✽ بوخارى (بە رەحمەت بىت) بىرى زۆر بەھىز و لەبەركردنىش گەلىك خىرا بوو، ئەوانەي كە ئاگايان لىي ھەبوو شتى واى لىو ھەگىرپنەو؛ كە سەرەپاي خەلكى ئاسايى تەنانت زىرەكەكان و ھۆگرانى لەبەركردن و شارەزايانىش سەريان لى سوورپدەمىنى.

✽ ئەبوبەكرى كىلزەوانى دەلىت: "ھى ۋەك موخەممەدى كوپى ئىسماعىلم نەدىو، كىيى زانستى واى دەبرد تەنھا يەجار سەيرى دەكرد، كەچى تىكپاي فەرموودەكانى لەبەر دەكرد، ئەمە تەنھا بە يەك جار."

✽ موخەممەدى كوپى ئەبو حاتم كە نووسەرى بوخارى بوو دەلىت: "بە ئەبوعەبدوللا موخەممەدى كوپى ئىسماعىلم گوت: ھەرچىيەكت لە دانراۋەكەدا داناۋە؛ ھەموويت لەبەرە؟ لە ۋەلامدا گوتى: "ھەرھەموویم لەبەرە."

✽ موخەممەدى كۆپى ھەمدەويىيە دەلىت: لە بوخارىم
بيست دەيگوت: "سەد ھەزار ھەرموودەي سەجىح و دووسەد
ھەزارى ناسەجىم لەبەرە."

✽ موخەممەدى كۆپى ئەزھەرى سەجستانى دەلىت: لە
كۆپى سولەيمانى كۆپى ھەربدا بووم، بوخارىش لەگەلماندا
بوو، ئەو تەنھا گوئى دەگرت و نەيدەنووسى، يەككە لە
ئامادەبووانى كۆرەكە بە ئەوەي تەنشى گوت: ئەو بوخارى
بۆ نانوسىت؟ پىي گوت: ئەو دەگەرپتەو بۆ بوخارا و لەبەر
دەينوسىتەو."

✽ يەككە لە سەيرترىنى ئەو شتانەي كە لە بارەيەو
گىرپدراو تەو؛ ئەو يە كە حافىز ئەبو ئەحمەدى ئىبن عەدى
دەيگىرپتەو، ھەرەك لە (تارىخ بغداد) و (وفيات الأعيان) دا
ھاتووە، دەلىت: لە ژمارەيەك شىخم بىست، دەيانگوت: كە
موخەممەدى كۆپى ئىسماعىلى بوخارى دەچى بۆ بەغداد و
ھەرموودەزانەكانى بەغداد بەم چوونەي دەزانن؛ لىي

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

كۆدەبنەو و دەيانەوئىت پادەي لەبەركردنەكەي تاقي
بەكەنەو، جا بۆ ئەم كارە پيشوخت ھەلدەستن دەق و
سەنەدي سەد فەرموودە ھەلدەگىرنەو، دەقى ھەر
فەرموودەيەك دەخەنە پال سەنەدي فەرموودەيەكي دىكە و
سەنەدي ھەر فەرموودەيەكيش دەخەنەسەر دەقيكى دىكە،
ئەوجا دە كەس دەھيئن و ھەركەسە و دە دانە لەو فەرموودە
ھەلگىراوانەيان دەدەنى، ئەوجا كاتىكيش بۆ كۆرپىك لەگەل
ئىمامى بوخارى رپىك دەخەن و بە دە كەسەكە دەلئىن: كاتىك
كە ھاتنە كۆرەكەو ھەر كەسە و دە فەرموودە
ھەلگەراوەكەي خۆي بە بوخارى بلىت، ئىدى كۆر دادەنرئىت و
كۆمەلپىك لە فەرموودەزانانى غەرىب لە خەلكى خوراسان و
شويئاننى دىكە و ھى بەغداديش ئامادەي كۆرەكە دەبن، ھەر
كە كۆرەكە دادەمەزئىت و ئامادەكارى تەواو دەبئىت؛ يەكپىك
لە دە كەسەكە ھەلدەسئىت و پرسىياري يەكپىك لە دە
فەرموودەكەي خۆي ئاراستەي بوخارى دەكات، بوخارى لە

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

وہ لَامدا دہ لَیّت: "ئەم فەرموودەيە ناسم"، يەکیکی دیکەشی
ئاراستە دەکات، دیسان دہ لَیّت: "نایناسم"، بەردەوام ھەر دە
فەرموودەکەي کہ لە ھەمبەنەیدایە ئاراستەي دەکات،
بوخارییش ھەر دہ لَیّت: "نایناسم"، تیگەیشتووہکانی کۆرپەکہ
ھەندیکیان سەیری ھەندیکی دیکەیان دەکەن و دہ لَیّن: ئەم
کابرایە دەزانیت، بە لَام خەلکەکەي دیکە بوخاری بە نەتوان و
کەمتەرخەم و کالقام ھەژمار دەکەن، پاشان يەکیکی دیکە لە
دە کەسەکہ ھەلدەسیت و فەرموودەکانی ئاراستەي بوخاری
دەکات و بوخاریش ھەر ھەمان وە لَامی يەکەمی دەداتەوہ،
ھەر بەم چەشنە تا ھەر دە کەسەکہ لە ئاراستە کردنی
فەرموودەکانیان دەبنەوہ، ئەوجا ئىمامى بوخارى کہ دەزانیت
ھیچ لە ھەمبەنەیاندا نەماوہ و لیبوونەتەوہ؛ پوودەکاتە
يەکەمیان و دہ لَیّت: فەرموودەي يەکەمت کہ ئاوہات گوت؛
ئەوہ راستەکەي ئاوہا و ئاوہایە، فەرموودەي دووہمیشت؛
ئاوہا نییە و ئاوہایە، سییەم و چوارەم و تا ھەر دە

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

فەرمودەكەي بە رېز بۆ راست دەكاتەو، بەم شىۋەيە ھەموو
فەرمودەكانى ھەر دە كەسەكە راست دەكاتەو، ھەر دەقىك
و دەيگىرپتەو پال سەنەدى خۆي و ھەر سەنەدە و بۆ لاي
دەقەكەي خۆي، ئەو كاتە ئىتر خەلكى دان دەنن بە
بەھىزىي لەبەركردنى و مل دەدەن بۆ گەورەيى ئىمامى
بوخارى، حافىز ئىبن ھەجەر لە كاتى باسكردنى ئەم
بەسەرھاتەدا دەلىت: " لىرەدا كە خەلكى ملدەدەن بۆ
بوخارى؛ سەيرەكە لەو دەدا نىيە كە بوخارى ھەلەكان راست
دەكاتەو، چونكە ئەو حافىز بوو، بەلكو سەيرەكە لە
يەگجار بەھىزىي بىرى بوخارىدايە، كە چۆن ھەلەكانى
ئەوانىشى ھەر لە يەكەمەو تا دوايىن؛ ھەمووى بەرپز
لەبەركردو." .

ستایش و پىداھە لگوتنى زانايان

✽ بوخارى (بە رەحمەت بىت) زۆر جىگای رېز بووہ لە لای شىخەکانى و ھاوتاکانى خۆيشى و غەيرى ئەوانىش، لە خەلکى ھاوچەرخى و ئەوانەشى کە لە سەردەمانىکى پاش ئەو ھاوون، گەلێک ستایشيان کردووہ و لە پىگەى بەرز و شایستەى خۆيدا دايانناوہ .

✽ ھەردوو حافىزى گەورە زەھەبى و ئىبن حەجەرى عەسقەلانى يەکى کتیبىکى تايبەتيان دربارەى لىھاتووى بوخارى داناوہ، بەو پىيەى کە زەھەبى لە (تذکرۃ الحفاظ) و ئىبن حەجەر لە (تہذیب التہذیب) دا باسيانکردووہ .

✽ ئىمامى ئەبوعىسای تىرمىزى دەگىرپىتەوہ کە: "موحەممەدى کورپى ئىسماعىل لای عەبدوللای کورپى مونىر بوو، کاتىک ھەلسا و پۆيشت؛ عەبدوللای پىي گوت: ئەى ئەبوعەبدوللای خودا بتکات بە کەلەپياوى ئەم ئۆمەتە، تىرمىزى دەلّیت: خودا ئەو دوعايەى بۆ گىراکرد".

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

✽ ئىمامى بوخارى خۆى دەگىرپتەوۋە و دەلىت:
"ھەركاتىك بچوومايە بۆ لاي سولەيمانى كوپى ھەرب پىي
دەگوتىم: ئادەى ھەلەى "شوعبە" مان بۆ پوون بکەرەوۋە".

✽ موخەممەدى كوپى ئەبوھاتىمى نووسەرى بوخارى
دەلىت: گويم لىبوو يەحيای كوپى جەعفەرى بەيكەندى
دەيگوت: ئەگەر بمتوانىيا لە تەمەنى خۆم بخستايە سەر
تەمەنى بوخارى ئەو كارەم دەکرد، چونكە مەرگى من مەرگى
تەنھا كەسىكە، بەلام مەرگى بوخارى دەبىتە مايەى نەمانى
زانست".

✽ ئىمام ئەحمەدى كوپى ھەنبەل دەفەرموئىت: "خۆراسان
ھى ۋەك بوخارى لى دەرنەكەوتوۋە".

✽ ئىمامى بوخارى خۆى فەرموويەتى: "لە ئاست ھىچ
كەسىكدا خۆم بەبچووك نەھاتۆتە پىش چاو لاي ەلىي
ئىنبولمەدىنى نەبىت"، كە ئىمامى ەلىي ئىبنولمەدىنى ئەم
قسەيەى بوخارىي پىدەگات؛ بەو كابرايەى كە قسەكەى

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

پىرادەگەيە نىت دەفەرموئىت: " ئەو قسەيە وازلىيىنە، بوخارى
هې وەك خۆي بە چاۋ نەدىۋە "

✽ پەجائى كۆرى پەجاء فەرموۋىيەتى: "بوخارى ئايەتتىكە
لە ئايەتەكانى خودا و بەسەر زەويدا پىدەكات "

✽ ئىمامى ئەبوعەبدوللاى حاكم لە كىتەبى (تارىخ نىسابور)
دا دەفەرموئىت: "بوخارى پىشەۋاى ئەھلى ھەدىسە، بە بى
ھېچ ناكۆكىيەك لە نىۋان ئەھلى نەقلىدا "

✽ پىشەۋاى پىشەۋايان ئىبن خوزەيمە دەفەرموئىت: "لە
ژىر ئاسمانىدا كەسم نەدىۋە كە لە موھەممەدى كۆرى
ئىسماعىلى بوخارى زانتر بىت بە فەرموۋىدەي پىغەمبەر
(ﷺ)، يان لە ئەو ھافىزتر بىت "

✽ ھافىز زەھەبى لە (تذكرة الحفاظ) دەفەرموئىت:
"بوخارى لە زىرەكى و زانست و خواپەرسىتىدا سەۋكىك
بوو ". ھەر ئىمامى زەھەبى لە كىتەبى (العبر) دا دەفەرموئىت:
"بوخارى يەككىك بوو لە چراكانى زانست و بەردەوام لە

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

زىرە كىدا دەدرە وشايەو، كەسى وەك خۆشى لەپاش خۆ
بەجىنە ھىشتوو. "

✽ حافىز ئىبن ھەجەر لە كىتەبى (تقريب التهذيب)
دەفەرموئەت: "ئەبوعەبدوللەي بوخارى؛ چىاي حىفز و
پىشەواي دونيا و جىباوهرى فەرموودەيە. "

✽ حافىز ئىبن كەسىر لە كىتەبى (البدایة والنهاية) دا
دەلئەت: "بوخارى پىشەواي ئەھلى ھەدىسى سەردەمى خۆي
و، بەپىشەنگراوى پۆژگارى خۆي و، پىشخراو لە گشت
ھاوشان و ھاوتاكاني، "ھەروەھا دەلئەت: "بوخارى (پەحمەتى
خوداي لىبئەت) ئەوپەرى بەشەرم و دلیر و دەستبلاو و
پارىژكار و دونيانەويست و دواپۆژويست بوو. "

✽ ئىبنوسسوبكى لە (طبقات الشافعية) دا دەلئەت:
"بوخارى پىشەواي موسولمانان و پىشەنگى يەكخواپەرستان
و شىخى ئيماندارانە، پشتپىبەستراو لە فەرموودەكاني
سەردارى پىغەمبەران (ﷺ) دا و پارىزەرى شىرازەي دىنە. "

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

* موحەممەدى كۆپى يەققوبى ئەخرەم دەلىت: گويم
ليبوو هاوہ لانمان دەيانگوت: "كاتىك بوخارى چوہ بو
نيساپور؛ چوار ھزار ئەسپسوار پيشوازيان ليكردوہ، ئەمە
جگە لە ئەوانەى كە سواری ھيستر و گويدريژ بوون، ھەر ھە
جگە لە خەلكى پيادە پەو".

* ئەمەى كە خستمانە پوو تەنھا مشتيكە لە خەرمانىك،
لەوہى كە لە بارەى ئىمامى بوخارىەوہ گوتراوہ، خودای
گەورە بە رەحمەتى فراوانى رەحمى پى بكات.

كتيب و دانراوہكانى

* ئىمامى بوخارى (بە رەحمەت بىت) بە كتيبگە ليكى
گرانبەھا و بەكەلكى؛ كتيبخانەى ئىسلامى پازاندوۋتەوہ.
* بەپيژترينى ئەو پەرتووكانە و لە سەر وى ھەمويانەوہ
سەھىحە كە يەتى (الجامع الصحيح)، كە دروستترين پەرتووكى
دانراوہ لە فەرموودەى پيغەمبەر دا (ﷺ).

ئىمامى بوخارى و سەجىھە كەى

✽ دانراوه كانى دىكهى: (الأدب المفرد) و (رفع اليدين في الصلاة) و (القراءة خلف الإمام) و (بر الوالدين) و (التأريخ الكبير) و (التأريخ الأوسط) و (التأريخ الصغير) (خلق أفعال العباد) و (الضعفاء) و (الجامع الكبير) و (المسند الكبير) و (التفسير الكبير) (كتاب الأشربة) و (كتاب الهبة) و (أسامي الصحابة)، جگه له مانه ش دانراوى دىكهى زۆرن، حافىز ئىبن حه جهر (به رەحمەت بىت) له (مقدمة فتح الباري) دا زۆرىكىانى ناوهيئاون.

گرنگيدانى زانايان به ناساندنى و باسكردنى

دهنگوباسى

✽ كاتىك كه ئىمامى بوخارى (به رەحمەت بىت) هەلسا و يه گجار خەمخۆرانه دەستى دايه كۆكردنەوهى سوننەتى پيغەمبەر (ﷺ) و پاككردنەوهى له گەرد و خەوش، هەروەها پاكمالى فەرمووده دروستەكان، كه بوخارى ئاوها بوو؛

ئىمامى بوخارى و سەھىحەكەي

خوداى گەورەش ستايشى چاكەي لە نىۋ خەلكىدا پى
بەخشى، دەبينىت كە ھەر لە سەردەمى ئىمامى بوخارى
خۆيەو ھەتاكو ئىستاش ستايشى چاكەي دەكەن و
پەحمەتى بۇ دەننەن و ئەوپەرى گىرنگى دەدەن بە
سەھىحەكەي، ھىچ پەرتووكىكى مېژوو و ژياننامەي مەردان
نىيە كە دانەرەكەي كىتەبەكەي نەپازاندېتەو بە ناساندنى
ئىمامى بوخارى و باسى ژياننامەي و گىرپانەو ھى دەنگوباسى،
سا پەحمەتى خوداى لىيىت.

✽ حافىز زەھەبى (بە پەحمەت بىت) پاش ناساندنى و
باسکردنى شتىك لە ژياننامەي بوخارى؛ لە كىتەبى (تذكرة
الحفاظ) دا دەلىت: "لېھاتوويىەكانى ئەم ئىمامەم لە بەشىكى
سەربەخۆي گەورەدا باسکردو، كە شتى سەيرى تىدايە".

✽ حافىز ئىبن ھەجەرەش لە سەروبەندى ناساندنى و
باسکردنى ژياننامەيدا، لە كىتەبى (تہذیب التہذیب) دا دەلىت:
"لېھاتوويىەكانى بوخارى گەلىك زۆرن، لە كىتەبىكى

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

سەربەخۇدا كۆمكردوۋەتەۋە و پوختەيەكىشىم لە كۆتايى ئەو
كتىبەدا باسكردوۋە، كە لەمەر فەرموۋدە ھەلپەساردەكانى
(الجامع الصحيح) دامناۋە"، ھەروەھا لە كۆتايى كتىب (ھدى
الساري مقدمة فتح الباري) دا ژياننامەى تۆمار كردوۋە و پاش
گىرپانەۋەى ھەندىك ستايشى شىخ و ھاوشانەكانى لەمەر
بوخارى؛ دەلىت: "ئەگەر بىم و دەرگاي ستايشى پىشەۋايانى
پاش بوخارى دەربارەى بخەمە سەرپشت؛ ئەو كاغەز تەۋاۋ
دەبىت و ھەناسە دەپرېت، ئاخىر ئەو دەريايەكە و لىۋارى
نىيە".

✽ حافىز ئىبن كەسىرىش لە كتىبى (البداية والنهاية) دا،
لە باسى ناودارانى سالى دووسەد و پەنجا و شەشدا؛ باسى
دەكات و دەلىت: "ژياننامەيەكى دورودرىژيمان لە سەرەتاي
شەرحى سەھىحەكەيدا باسكردوۋە، با لىرەشدا كورتهيەكى
كەمى بخەينە پوو"، ئەۋجا لە سى لاپەرەدا باسى دەكات.

✽ ھەرودھا ئىبنوسسوبكى لە (طبقات الشافعية الكبرى) دا
ژياننامەى دەخاتەپوو و ژمارەيەك لە جوامييريەكانى باس
دەكات و پاشان دەلّيت: "ئەوھش بزانە كە جوامييريەكانى
ئەبوعەبدوللّا - واتە بوخارى - ھىندە زۆرە كە تەنانەت
ناتوانين زۆربەيشى باس بكەين چ جاي ھەمووى،
پەرتوو كەكان ئاخىراون دەربارەى ئەم پياوھ، بەلام ئەوھندەى
كە باسماڭ كەرد بەسە و مەبەستى خۆى پىكاوھ".

✽ جىي خۆيەتى لىرەدا خستەيەك بخەمە بەردەستى
خوينەر بەرپىز، تا ئەو كتيبە چاپكراوانەى كە باسى بوخارى
و دانراوھكانى ئەويان تىدايە پىي بخەمە پوو، لەگەل ميژووى
مردنى دانەرەكەيان و ژمارەى ئەو لاپەرانەى كە بۆ باسى
بوخارى تەرخان كراون لىيان، بۆ ئەوھى ئەگەر كەسيك پىي
خۆش بىت زياتر لەبارەيەوھ شارەزا بىت بزانىت لە كویداىە،
ھەرودھا بىزانىت كامە دريژە و كامەش كورته، ئەويش بەم
شيۆەيە:

ئىمامى بوخارى و سەجىھەكەي

دائىرە	مردى	ناوى كىتەب	لاپەرە
الخطيب البغدادي	ك۴۶۳	تارىخ بغداد	۳۱
القاضي محمد بن أبي يعلى	ك ۵۲۶	طبقات الحنابلة	۹
ابن خلكان	ك۶۸۱	وفيات الأعيان	۳
الحافظ الذهبي	ك۷۴۸	تذكرة الحفاظ	۲
ابن السبكي	ك۷۷۱	طبقات الشافعية الكبرى	۱۸
الحافظ ابن كثير	ك۷۷۴	البداية والنهاية	۳
الحافظ ابن حجر العسقلاني	ك۸۵۲	هدي الساري	۱۷
الحافظ ابن حجر العسقلاني	ك۸۵۲	تهذيب التهذيب	۹
العليمي الحنبلي	ك۹۲۸	المنهج الأحمد	۴
ابن العماد الحنبلي	ك۱۰۸۹	شذرات الذهب	۲
صديق حسن خان	ك۱۲۰۷	التاج المكلل	۳

مردنى و ماوهى تەمەنى:

✽ بوخارى (پەخمەتى خۇداى لىبىت) لە گوندېك لە گوندەكانى سەمەرقەند بەناوى (خەرتەنك) كۆچى دوايى كرد، لە پاش نوپىرى عىشاي شەوى شەممە كە سبەينى جىزنى پەمەزان دەبوو، ئىدى پاش نوپىرى نيوەپۆى پۆرى جىزىن بە خاك سپىردرا، ئەمە لە سالى: دووسەد و پەنجا و شەش ۲۵۶ ى كۆچى، لە تەمەنى شەست و دوو ۶۲ سالىدا، سىازدە پۆرى كەم بىت.

✽ حافىز ئىبن كەسىر لە كىتابى (البداية والنهاية) دا دەلىت: "بوخارى (پەخمەتى خۇداى لىبىت) زانستىكى بەسوودى لە پاش خۆى بە جىھىشت بۆ تىكرای موسولمانان، جا زانستەكەى ئەو ئىستەش ھەر نەپراوۋتەو، بەلكو بەردەوامە، لەبەر ئەو ماندووبوونەى كە لە ژيانىدا لە پىناویدا چەشتى". پىغەمبەرىش (ﷺ) فەرموويەتى: ((مروق كە

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

مرد يەكسەر كرده وەى دەپچرئە، لە سى شتدا نەبئە:
زانستىك كە سوودى لئوهرىگىرئە ((..)) موسلىم گىراوئە تىه وە .

سوئاس بۆ خوداى گەورە لئەردا باسى ئىمامى بوخارى (پەجمەتى
خوداى لىبئە) تەواو بوو، لئە بەدواوئە ئىدى باسى
سەھىحە كەبەتى.

﴿سەھىحى بوخارى﴾

ناوى سەھىحى بوخارى:

✽ ئەم كىتەبى ئىمامى بوخارى كە لەمەر فەرموودەى پىغەمبەر (ﷺ) دایناوہ؛ لای خەلكى ھەر لە كۆنەوہ ھەتا ئىستاش بە (صحيح البخاري) بەناويانگە.

✽ بەلام لای بوخارى خۆى (پەحمەتى خودای لىبىت)؛ ناوى برىتىيە لە: (الجامع الصحيح) واتە: (كۆگەى دروست)، بەو پىيەى كە لە باسى پالئەرى دانانیدا گوتوویەتى، ناویشى ناوہ: (الجامع الصحيح المسند من حديث رسول الله ﷺ) وسننه وأيامه) واتە: (كۆگەى دروستى گەيەندراو لە فەرموودەى پىغەمبەرى خودا (ﷺ) و سوننەت و پۆژگارەكانى)، ھەرۆك حافىز ئىبن ھەجەر لە پىشەكى كىتەبى (فتح الباري) دا باسىكردووە.

✽ ئىبن سەلاح لە كىتەبى (علوم الحديث) دا دەلىت: بوخارى ناوى ناوہ: (الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه) واتە: (كۆگەي
گەيەندراوى دروستى كورتكراوه لە كاروبارى پيغەمبەرى خودا
(ﷺ) و سوننەت و پۆژگارەكانى).

چ ھۆكارىك پالى بە ئىمامى بوخارىيەو ناوہ بۆ
دانانى:

✿ حافىز ئىبن حەجەر لە پيشەكىي كتيبي (فتح الباري)
دا سى ھۆكارى باسكردووه كە پالى بە ئىمامى بوخارىيەو
ناوہ بۆ دانانى كتيبي (الجامع الصحيح):

يەكەم: ئىمامى بوخارى سەيرى كرد كە ئەو پەرتووكانەي
پيش ئەو دانراون جگە لە سەحيح و حەسەن لاوازي
زۆريشيان لە خوگرتووہ، دەلييت: ئەمە هانى دا بۆ
كۆكردنەوہي فەرموودەي سەحيح كە هيچ سەرپاستيىك
گومانى لىي نەبييت.

ئىمامى بوخارى و سەحىھە كەھى

دووه م: دەلىت: ھەروھە گوتەيەكى مامۆستا كەھى (ئەمىرى ئىمانداران لە ھەرموودە و فىقھدا: ئىسحاقى كورپى ئىبراھىمى ھەنزەلى) ناسراو بە ئىبن رابھەوھىھە كە ھەرمووى: (ئەگەر پەرتووكىكى كورتتان بۆ سوننەتى پىغەمبەرى خدا (ﷺ) كۆبكردايەوھ باش بوو)، ئەمە و رەھى بەرزتر كرد بۆ ئەنجامدانى ئەم كارە، خۆى ھەرموويەتى: "ئەم قسەيە دلى گرتەم، ھەربۆيە دەستم دايە كۆكردنەوھى ھەرموودەى سەحىھ".

سەيھەم: بە ئىسنادى جىگىر ھاتووه، لە موھەممەدى كورپى سولەيمانى كورپى فارسەوھە، دەلى: گويم لە بوخارى بوو دەيگوت: "لە خەودا پىغەمبەر (ﷺ) م بىنى، لە بەردەمىدا رابەستا بووم و باوھشەينىكم پىبوو و خەرىك بووم پاسم دەكرد، دوايى لە خەوبزىرىكم پرسى، پىي گوتەم: تۆ درۆى لى دوور دەخەيتەوھە، ئەمە پالى پىوھنام بۆ بەرھەمەينانى پەرتووكى (الجامع الصحيح)".

پادەى تۆكمەكارى بوخارى لە دانانیدا:

✽ بوخارى (پەحمىتى خوداى لىبىت) ھەموو ھەوللىكى خستبوو ھەر لە تۆكمەكارى لەم پەرتووكە مەزنەدا، پادەى ئەم تۆكمەكارىيەى لەو ھەدا دەردەكەوئىت كە زانايان لىوھيان گىراوھتەو ھە .

✽ فەرھەبرى لىوھى دەگىرپىتەو ھە كە فەرمووئەتى: "ھىچ فەرموودەيەكم نەخستووەتە ناو پەرتووكە سەھىحەكەمەو ھە تا خۆم نەشۆردىت و دوو پەكت نوئىژم نەكردىت".

✽ عومەرى كورپى موھەممەدى بوھەيرىش دەگىرپىتەو ھە كە بوخارى فەرمووئەتى: "ھىچ فەرموودەيەكم تىدا تۆمار نەكردو ھە (واتە لە (الجامع الصحيح) دا)، تا لە خودا نەپاراپىتەو ھە و دوو پەكت نوئىژم نەكردىت و دلىنا نەبووبم لە دروستى ئەو فەرموودەيە".

✽ ھەر ھەدا عەبدولرەھمانى كورپى پەسائىنى بوخارى دەگىرپىتەو ھە كە بوخارى فەرمووئەتى: "پەرتووكە

سەھىحە كەھم بە شازدە سال داناو و لە شەشسەد ھەزار
فەرمودە دەر مەھىناو، وە كردوومە بە بەلگە لە نىوان خۆم و
خوداى گەرەدا".

بابەتى (الجامع الصحيح):

✽ بابەتى كىتەبى (الجامع الصحيح) برىتەيە لە فەرمودەى
دروست و راستى پەغەمبەرى خودا (ﷺ)، چونكە بوخارى
گرنگى سەرەكى بەمە دەدا و كىتەبە كەشى كردە كۆگەى ئەم
فەرمودانە، بەلگەش بۆ ئەم قسەيە برىتەيە لە:

۱- خۆى ناوى لىناو: (الجامع الصحيح المسند من حديث
رسول الله ﷺ وسننه وأيامه) واتە: (كۆگەى دروستى
گەيەندراو لە فەرمودەى پەغەمبەرى خودا (ﷺ) و سوننەت
و پۆزگارەكانى).

۲- بوخارى خۆى پاشكاوانە ئەمەى لە زۆر گوتارىكىدا
دووبارە كردۆتەو، ھەندىكىمان لە باسى ھۆكارەكانى دانانى و

پادەى تۆكمەكارىدا باسكرد، ھەر لەو بارەيەو ئىسماعىلى دەگىرپىتەو ھە بۇخارى فەرموويەتى: "ئەم پەرتووگەم بەرھەم نەھىناو بە سەھىح نەبىت، ئەو فەرموودە سەھىحانەش كە وازم لىھىناون زۆرتەن"، ھەرۈھە ئىبراھىمى كورپى مەعقىل دەگىرپىتەو ھە بۇخارى فەرموويەتى: "لەم پەرتووگەمدا سەھىح نەبىت تۆمارم نەكردو، سەھىحى زۆرىشم وازلىھىناو بۇ ئەو ھەى درىژ نەبىتەو".

✽ سەرەپاى فەرموودەى سەھىح كە بابەتى پەرتووگەكەيە؛ شتى دىكەشى لەخۆگرتوو، لە پىرستى بابەكاندا لە لىدوان و ھەرگرتنى حوكم و ھىنانەو ھەى وتەى سەلەف و شتى دىكەش كە لە بابەتى سەرەكىي پەرتووگەكەى نىيە، حافىز ئىبن ھەجەر لە (مقدمة فتح الباري) دا پاش ئامازەدان بە بابەتى ئەم پەرتووگە دەلىت: "پاشان واى بىنى كە لە كەلكى فىقھى و خالى پەندامىزى نەبۇرپىت، ھەربۇيە بە تىگەيشتنى خوى واتاى زۆرى لە

ئىمامى بوخارى و سەھىھە كەھى

دەقەكان وەرگرتووه و دابەشى كردووه بەسەر بابەكانى
پەرتوو كەكەدا، بە گوێرەى گونجایشیان، ھەر ھە گرنگى
داوہ بە ئايەتەكانى ئەحكام و ئامازەى ناوازەى لىوہرگرتوون
و لە تەفسىریاندا رېگەى بەرىنى گرتووه تەبەر".

✽ بەم چەشنە ئىمامى بوخارى (پەحەمتى خودای لىبىت)
لە پەرتوو كى (الجامع الصحيح) دا ھەردوو لايەنى گىرپانەو و
لىكدانەو ھى كۆكردۆتەو، لە پاراستنى سوننەتى پىغەمبەرى
خودا (ﷺ) و تىگەيشتنىشى.

☀ **فەرمووده ھەلپەساردەكان (التعليقات) لە سەھىحى
بوخارىدا:**

✽ ھەلپەساردن (تعلق) برىتییە لە لابرەنى گىرپەو
(راوى) يەك يان پتر لە سەرەتای سەنەدا.

✽ ھەلپەساردە لە سەھىحى بوخارىدا زۆرن بە پىچەوانەى
سەھىحى موسلىم كە زۆر كەمى تىدايە.

* حافىز ئىبن حەجەر پەرتووكىكى داناوۋە لەمەر
گە ياندنەوۋەي ھەلپەساردەكانى بوخارى و ناوى ناوۋە (تغلىق
التغلىق) واتە: (داخستنى ھەلپەساردن)، وە لە تەوۋەرىكى
دریژدا لە (مقدمة فتح الباري) دا كورتى كردوۋەتەوۋە،
ھەلپەساردە بەرزكراوۋە (مرفوع) ەكانى تىدا باس كردوۋە و
ئامازەي بەوۋە داوۋە كى گە ياندوۋىيەتى، ھەرۋەھا
موتابەعاتىش، چونكە حوكمى ئەمىش ھەرۋەك ھەلپەساردە
وايە، لە سەرەتاي تەوۋەرەكەدا دەلىت: "ئەمەم ھەموو بە
فراوانى باس كردوۋە لە دانراۋىكى گەرەدا كە ناوم لىناوۋە
(تغلىق التغلىق)، ھەموو فەرموۋدە بەرزكراوۋەكان و شوینەوار
(أثر) ە پاگىراۋ (موقوف) ەكانم تىدا باسكردوۋە، لە گەل
باسكردنى ئەوۋەي كە كى گە ياندوۋىيەتى بە ئەسانىدى خۆم تا
شوینى ھەلپەسىردراۋ، جا پەرتووكىكى گشتگىر و كۆگەيەكى
تىروۋتەسەلى لىدەرچوۋە "تائەوۋەي كە دەلىت: "كەسەش شك
نابەم خۆي دابىت لە قەرەي دانانى ئاۋەھا پەرتووكىك"، ھەر

ئىمامى بوخارى و سەحىھە كەھى

له كۆتايى تەوهرەكەدا، پاش لىبوونەو له خستنه پړوى
هه موو فەرمووده هه لپه سارده كان ده لئيت: "وه هەر
هه لپه سارده يەك كه له شوينىكى دىكهى سەحىحه كەى يان
په پرتووكىكى دىكهى خۆيدا بەدەر له سەحىحه كە گەياندىتى؛
پروونم كردوو تەو، هەرچىيەكيش له خۆيهو گەياندىم
دەست نەكەوتىت؛ ئەو پروونم كردوو تەو كه كى دىكه له
ئىمامەكان گەياندوو يانە له دانراوەكانياندا" تا كۆتايى
قسەكەى (پەحمەتى خوداى لىيت).

✽ جا سەرەنجامى بپياردان لەسەر هه لپه سارده كان بەم
شيوەيه دەييت:

□ هەرکامىيان بە پىژەى راشکاوى يىت، وەك: گوتى،
گىرايهو، هاتوو و هى لەم چەشنە كه كرداره كەى كاراديار
(المبنى للمعلوم) يىت؛ ئەو سەحىحه تا ئەو كەسەى كه لىوہى
هه لپه ساردوو و تا ئەوئى خەوشى نىيە، ئىدى وردبوونەو
لەوەولای دەكرىت.

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

□ ھەركامىكىشىيان بە پىژھى بىماراندن (التمريض) بىت،
وھك: گوتراوھ، گىپر دراوھ تەوھ، دەگىپر درىتەوھ، باس دەكرىت و
لەم چەشنە كە كرده كەھى كارانادىار (المبني للمجهول) بىت؛
ئەوھ ھىچ كام لە سەھىح بوون يان نەبوون ناگەيەنىت،
حافىز ئىبن كەسىر بەم شىۋەيە لە پەرتووكى (الباعث الحثيث
في اختصار علوم الحديث) دا باسى كىردوھ و گوتوويەتى:
"چونكە فەرموودەى واى تىدايە كە بەم پىژھى ھاتوھ كەچى
سەھىحە ھەندىك جارىش موسلىم گىپراوئىتيەوھ"، حافىز ئىبن
ھەجەریش لە (مقدمة فتح الباري) دا گوتوويەتى: "پىژھى
دوھم برىتيە لە پىژھى بىماراندن (التمريض)، ئەم پىژھى
سەھىحىتى ناگەيەنىت تا ئەو كەسەى كە لىۋەى
ھەلپە ساردوھ، بەلكو تىدايە سەھىحە و تىشىدايە سەھىح
نىيە".

ژمارهی فهرموودهکانی سهحیحی بوخاری:

✽ حافیز ئیبین حهجه ر له (مقدمة فتح الباری) دا ژمارهی
فهرمووده بهرزکراوهکان و هه‌لپه‌سارده‌کانی نیو سهحیحی
بوخاریی نووسیوه و پوونی کردووه‌ته‌وه، ههم به کورتی ههم
به دریژی، جا فهرموو پوخته‌ی ئه‌و دهره‌نجامه‌ی که ئه‌و پیی
گه‌یشته‌وه لیڤه‌دا به کورتی ده‌یخه‌مه پیش چاو:

١- ژمارهی فهرمووده بهرزکراوه گه‌یه‌ندراوه‌کان به
دوو‌باره‌بووه‌کانه‌وه: ٧٣٩٧ فهرمووده .

٢- ژمارهی فهرمووده بهرزکراوه هه‌لپه‌سارده‌کان به
دوو‌باره‌بوو‌کانه‌وه: ١٣٤١ فهرمووده .

٣- ژمارهی ههموو موتابه‌عات و سه‌رنج له‌سه‌ر جیاوازیی
گیرانه‌وه‌کان: ٣٤٤ فهرمووده .

٤- ژمارهی ههموو گه‌یه‌ندراو و هه‌لپه‌سارده و موتابه‌عاته
به‌رزکراوه‌کان به دوو‌باره‌بووه‌کانه‌وه: ٩٠٨٢ فهرمووده .

۵- ژمارەى فەرموودەى بەرزكراوہى گەيەندراو بەبى دووبارە: ۲۰۶۰۲ فەرموودە .

۶- ژمارەى فەرموودەى ھەلپەساردە بەبى دووبارە: ۱۵۹ فەرموودە .

۷- ژمارەى فەرموودەى بەرزكراوہ چ گەيەندراو چ ھەلپەساردە بەبى دووبارە: ۲۷۶۱ فەرموودە .

✽ ئەم ئامارە تەنھا فەرموودە بەرزكراوہ (مرفوع) ە كان دەگرىتەوہ، بەبى ئەو شوينەوار (أثر) انەى كە لە ھاوہلان و دواھاوہلان و دواترىشەوہ ھاتوون .

✽ حافىز ئىبن ھەجەر پاش باسكردنى ھەموو فەرموودەكان بەبى دووبارەكان دەلئىت: "ئەم ژمارەيەى كە من باسم كردووە لە گەل ئەو ژمارەيەى كە ئىبن سەلاح و كەسى دىكەش باسيانكردووە؛ جياوازىي زۆريان لە نيواندايە"، مەبەستى لىرەدا ئەو قسەيەى ئىبن سەلاحە كە لە (علوم الحديث) دا دەفەرمويت: "گوتراویشە كە بە لاگردنى

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

دووبارەكانەوہ چوار ھەزار ھەرموودەن"، پاشان حافىز ئىبن
ھەجەر لە ھۆى ئەم جىاوازييەدا دەلّیت: "پىدەچیت ئەم
ژمارەيەى يەكەم كە لاسايى ئەمیان تىدا كىردووەتەوہ؛ لەوہوہ
بىت كە ئەگەر ھەرموودەكەى بە درىژى لە شوينىكا دىتبىت
و لە شوينىكى دىكەدا بە كورتى، ئىدى وايزانيوہ كە ئەم
كورتەيە جىايە لە درىژەكە، ئەمەش لەبەر دوورى ماوہى
نىوانيان، يان لەبەر كەم شارەزايى لەم پيشەيەدا بووہ،
چونكە پەرتوووكەكە شتى لەم چەشنەى زۆر تىدايە، ئەو
كاتەش جىاوازيى نىوان ھەردوو ئامارەكە پوون دەبىتەوہ،
ھەر خوداش توفىقەدەرە"، قسەى حافىز ئىبن ھەجەر تەواو
بوو، خودا رەحمى پى بكات و لىي خوش بىت و باشتىر
پاداشتى بداتەوہ لەو پاژە تەواوہى بۆ سوننەت پىغەمبەر
(ﷺ) و بە تايبەتیش پاژەى دروستىر پەرتوووكى ھەرموودە.

**نەينى لە دووبارە كۆرۈنۈشۈى فەرمۇدەيەك لە
جىگايەك يان چەند جىگايەكى سەھىحى بوخارىدا:**

❁ ديارە كە بوخارى (پەھمەتى خوداى لىبىت)
نەيۇستۇو تەنھا فەرمۇدە رېزى بىكەت، بەلكۇ سەرەپاى
كۆكۆرۈنۈشۈى فەرمۇدە سەھىح، ويستۇويەتى حوكم
وھىكەتەتەشى لىۋە رەگىت، ھەربۇيە حوكمىك لە
فەرمۇدەيەك ۋە رەگىت و دەيكەت بە سەردىر و پاشان
فەرمۇدەكەى لە زۇردا بە بەلگە دەھىنەتەو، حوكمىكى
دىكەشى لىۋە رەگىت و دەيكەت بە سەردىر و جارىكى دىكە
ھەمان فەرمۇدە بە بەلگە دەھىنەتەو.

❁ بەللى كە دووبارە كۆرۈنۈشۈى بە مەبەستى
بەلگەھىنەنەو، بەلام ئەمە ئەو ناگەيەنەت كە سوودى
دىكەى تىدا نىيە، بەلكۇ سوودىكى دىكەى تىدايە ئەوئەش
ئەوئەيە كە فەرمۇدەكە لە شىخىكى دىكەو دەگىرپەتەو،
ئەمەش سوودى فرەپچكەيى (تعدد الطرق) تىدايە بۇ ئەو

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

فەرموودەيە، لەم بارەيەو ە حافىز ئىبن حەجەر لە پىشەكەي
(فتح الباري) دا دەگىرپىتەو ە كە حافىز ئەبۇلفەزىل ئىبن
تاهىرى مەقدىسى گوتوويەتى: "بوخارى كەمجارانىك يەك
فەرموودە لە دوو جىگادا بە يەك ئىسناد و يەك بىژە
دەهينىتەو ە"، حافىز ئىبن حەجەرىش ئەو ەي باس كردو ە كە
ئەمەي زۆر كەم لى پووداو ە .

✽ دانەرى (كشف الظنون) یش دەلىت: "ئەو فەرموودانەي
كە بە سەنەد و (متن) دەقەو ە دووبارەي كردوونەتەو ە بىست
و سى فەرموودەن".

✽ بوخارى مەبەستى دىكەشى ەيە لە دووبارەكردنەو ەي
فەرموودە لە جىگەيەك يان چەند جىگەيەكدا، حافىز ئىبن
حەجەر لە (مقدمة فتح الباري) دا زۆرىكى باس كردوون .

سەردىڭەكان (تراجم) ى سەھىحى بوخارى

✽ حافىز ئىبن ھەجەر پەسنى سەردىڭەكان (تراجم) ى سەھىحى بوخارى وا داۋە كە ھزرەكان دەپەشۆكىنن و ھۆش و چاۋان دەھەپەسىنن، ھەرۈھە كە ئەستەمەكار و بىۋىننەن، بە جۆرىك كە تاقەسۋارە لە وردەكارى تىياندە و بەناۋبانگە پىيان (بەم سەردىڭەكانە) پتر لە ھاۋشانەكانى، ۋە لە (مقدمة فتح الباري) دا بە درىژى قسەى لەم بارەيەۋە كىردۈۋە، ۋە ئەۋەى پوونكىردۈۋەتەۋە كە سەردىڭەكانى ۋە ھەيە راستەۋخۇ ئامازەيە بۇ ئەۋەى كە لە خوارەۋەيدا ھىناۋىتى، ھەندىك جارىش ھەر بە بىژەى خواردىڭەكەيە (ۋاتە بىژەى ئەۋ فەرموۋدە و شۋىنەۋارانەى كە لە خوارەۋەيدا دەيھىننىتەۋە) يان بە بەشىكى يان بە ۋاتاكەى، زۆر جارانش بە شىۋەى پرسىار سەردىڭەكانەنىت (لە نىۋان دوو پرسىدا)، بەجۆرىك كە بىرپار لەسەر ھىچ كامىكىيان نادەت، ھەرۈھە زۆر جارىش سەردىڭەكانى ۋە دادەنىت كە مەبەستەكەى پوون نىيە مەگەر بە

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

تېرپامان، وەك سەردىپى: (باب قول الرجل ما صلينا) واتە:
(بابى ئەوھى كە پىياو بلىت: نوپۇزمان نەكردوۋە) لىرەدا
مەبەستى بەرپەرچدانەوھى ئەوانەيە كە دەللىن نابىت وا
بلىت، زۆر جارىش سەردىپەر كە ئامارەيە بۇ واتاى
فەرمودەيەك كە بە پىي مەرچى ئەو سەھىح نىيە، يان بە
پاشكاۋى بە بىژەي ئەو فەرمودەيە دەبىت كە بە پىي
مەرچى ئەو سەھىح نىيە، وە لە بابىكدا شتى وا دەھىننەتەو
كە جارىك واتاكەي بە شتىكى ئاشكرا بەدەستەو دەدات،
جارىكش بە شتىكى شاراوە، جارى واش ھەيە تەنھا ھەر
سەردىپەر كە دادەننەت بە بىژەي فەرمودەيەك كە بە مەرچى
خۆي سەھىح نىيە، ئەوجا لە خوارەو شۆينەوار (أثر) يك
يان ئايەتتك دەھىننەتەو، وەك ئەوھى كە بلىت ھىچ شتىكى
سەھىح لەم بارەيەو نىيە كە لەسەر مەرچى ئەو بىت، جا
لەبەر ئەمانە و شتى دىكەش زۆرجار خەلكانىكى بەرپىز

دەللىن: "فقه البخاري في تراجمه"، واتە: "فيقهى بوخارى لە سەردىڧە كانىدايە".

مەرجى بوخارى لە سەھىحە كەيدا

✽ حافىز ئىبن حەجەر لە (مقدمة فتح الباري) دا بە سەنەدى خۆى دەگىڧىتەوہ كە حافىز ئەبۇلفەزىل ئىبن تاهىرى مەقدىسى فەرموويەتى: "واتە مەرجى بوخارى ئەوہىە كە فەرموودەيەك بگىڧىتەوہ كە ھەمووان كۆك بن لەسەر باوہرپىڧىكراوى بگىڧەوہ (راوى) ەكانى تا دەگاتە ھاوہلە بەناوبانگە كە (الصحابي المشهور)، بەبى ھىچ ناكۆكيەك لە نىوان باوہرپىڧىكراوہ پشتقايمەكان (الثقات الأثبات) دا، وە سەنەدەكەى گەشتوو (متصل) بىت و پچراو (مقطوع) نەبىت، وە ئەگەر لەو ھاوہلەوہ دوو بگىڧەوہ ھەبن ئەوہ باشتەر، ئەگەر لە يەك بگىڧەوہ پترىش نەبىت و تا دەگاتەوہ ئەو دروست بىت ئەوہش ھەر بەسە"، ئەمەى كە حافىز ئىبن

ئىمامى بوخارى و سەھىھە كەھى

حەجەر لە مەقدىسىيەو گىراۋىيەتيەو؛ مەقدىسى خۆشى لە سەرەتاي پەرتووكەكەى (شروط الأئمة الستة) دا بە بىژەيەكى نزيك لەمەو نووسىۋىتى.

✽ وە حافىز ئىبن حەجەر لە (مقدمة فتح الباري) و شەرحى (نخبة الفكر) دا لە سەرۋبەندى پەسەندستنى سەھىحى بوخارى بەسەر سەھىحى موسلىمدا دەلىت: "پەسەندىتنى لە پۈۋى پىۋەندى (الاتصال) ەو، ئەمەش لەبەر ئەوۋى مەرجى بوخارى واىە كە دەبىت گىرەو گەشتبىت بەوۋى كە لىۋەى دەگىرپتەو، ئەگەرچى ئەو پىگەشتنە بۆ تەنھا جارىكەش بىت، بەلام مەرجى موسلىم ئەوۋىە كە تەنھا ھاۋچەرخبۈونيان بەسە"، وە لە شەرحى (نخبة الفكر) دا لە ژماردى پلەكانى سەھىحدا دەلىت: "پاشان لە پۈۋى دروستىيەو ھەرچىيەك كە مەرجەكانى ھەردووكيان – بوخارى و موسلىم – ى تىدا بىت؛ ئەو پىش

دەخرىت، چونكە مەبەست گىرەره وە كانىانە لە گەل مەرجه كانى
دىكەى سەھىحدا...".

ستایشى زانایان لە سەر سەھىحى بوخارى لە گەل سەھىحى موسلىمدا

✽ حافىز لە سەرەتای (مقدمة الفتح) دا دەلیت: "وہ دیتم
کہ ئىمامى ئەبوعەبدوللای بوخارى لە سەھىحە کەیدا ھەستاو
بە وەرگرتنى نوورى چەلەنگى قورئان و سوننەت، بە تەقریر
و ھەلھەنجان، وە بە ھەلھەنجان لە سەرچاوە لیوانلیو ھەستاو،
بە دارنەن و پاککردن، وە بە ھۆى نیازى پاکىیەو
خۆشەختى پى بەخشا، تا یار و نەیار ملی بو دادا و
وتەکانى نیو سەھىحە کەى بە ھەموو چەشنیک وەرگرت.."
ھتد.

✽ وە حافىز ئىبن کەسیر لە (البداية والنهاية) دا دەلیت:
"زانایان کۆکن لە سەر قەبوولکردنى سەھىحى بوخارى و

دروستىي ئەۋەي كە تىيدايە، ھەرۋەھا تىكپاي ئەھلى ئىسلام...".

❁ ۋە ئىبنۇسسوبكى لە (طبقات الشافعية الكبرى) دا دەلىت: "سەھىحى بوخارى بەپىزترىنى پەرتوۋكەكانى ئىسلامە پاش قورئانى پىرۆز...".

❁ ۋە ئەبۇعەمر ئىبن سەلەح لە (علوم الحديث) دا پاش باسى ئەۋەي كە يەكەم كەسىك كە پەرتوۋكى لەمەر فەرمودەي سەھىحدا داناۋە بوخارىيە پاشان موسلىم؛ دەلىت: "ھەردو پەرتوۋكەكەي بوخارى و موسلىم دروستترىن كىتەبن پاش قورئانى پىرۆز" پاشان دەلىت: "پاشان پەرتوۋكەكەي بوخارى دروستترىنيانە و كەلكى زۆرتى تىدايە".

❁ ۋە نەۋەۋى لە پىشەكىي شەرحى سەھىحى موسلىمدا دەلىت: "زانايان - رەحمەتى خودايان لى بىت - كۆكن لەسەر ئەۋەي كە دروستترىن پەرتوۋك لە پاش قورئانى

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

عەزىز برىتتايە لە ھەردوو سەھىحى بوخارى و موسلىم، ۋە ئۆمەتى ئىسلام باۋەشى قەبووليان بۆ كىرۋىنەتەۋە، ۋە سەھىحى بوخارى دروستىرە لە ھى موسلىم و كەلەك و زانىارى پوونىش و لىلىشى زۆرتر تىدايە، ۋە ھەۋال ھاتوۋە كە موسلىم سوۋدى لە بوخارى ۋەردەگرت و دانى بەۋەدا دەنا كە ھاۋشىۋەى نىيە لە زانستى فەرموۋدەدا".

✽ ۋە ئىبنولعەماد لە (شذرات الذهب) دەگىرپىتەۋە كە حافىز عەبدولغەنى ئەلمەقدىسى لە پەرتوۋكى (الكمال) گوتوۋىتەت: "ئىمامى ئەبۇعەدوللەي جەغفىي بوخارى خاۋەنى سەھىح، پىشەۋا و پىشەنگى ئەم كارە و پەرتوۋكەكەى پىشتى پىبەستراۋە لە نىۋ ئەھلى ئىسلامدا".

✽ ۋە ئىمامى شەۋكانى لە سەرەتاي كىتەبى (قطر الولي على حديث الولي) دا دەلىت: "پىۋىست ناكات قسە لەسەر پىاۋانى ئىسنادەكەى بىكەين، چۈنكە زانىيانى ئەم كارە يەكدەنگن لەسەر ئەۋەى كە فەرموۋدەكانى ھەردووسەھىح

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

يان يەككىيان ھەمووى راستىيەكەى زانراوہ و بە تەواوى
قەبوول كراوہ و بە يەكدەنگى ھەمووى جىگىرہ، وە لە ئاست
ئەم يەكدەنگىيانەدا ھەموو گومان و دوودلىيەك دەرپەويتەوہ،
وہ گەرہ پيشەوايان لە پرووى ھەموو ئەوانەدا وەستاون كە
قسەيەكيان لەسەر شتىكى ئەم دوو كتيبە كرديت، وە بە
پروونتري چەشن بەرپەرچيان داونەتەوہ، ھەرودھا دروستيان
پروونكر دوونەتەوہ بە تيروتەسەلتري شيوہ، جا قسەكردن
لەسەر ئيسنادەكەى پاش ئەمە ھەمووى؛ ھىچ سووديكي واى
نابيت، چونكە ھەموو گيرپەوہكانى لەو پردە تيپەرپون و قسە
و قسەلوكيان لەسەر نەماوہ، وە وايان ليھاتووہ كە گەرەترن
لەوہى قسەيان لەمەر بكريت، ياخود توانج يان سووكايەتتى
ھىچ كەسيك بيانرووشينيت."

✽ ئەمە نموونەگەلىك بوو لە وتەى زانايان لە مەر
سەھىحى بوخارى و پروونكر دىنەوہى پاىەبەرزى و

قەبوول كىردىيەو، لە لايەن ئۆمەتەو، ھارپى لەگەل سەھىحى
موسلىمدا.

پۈۋەكانى پەسەندىتن (ترجىح) ى سەھىحى بوخارى
بەسەر سەھىحى موسلىمدا:

❁ لە پىشەو ھەندىك وتەى زانايانمان ھىنايەو، لەمەر
لەپىشتىرى ھەردو سەھىحى بوخارى و موسلىم بەسەر
پەرتووكەكانى دىكەدا، وە لەمەر وەرگىرانىانەو، لە لايەن
ئۆمەتەو، بەلام ھەندىك لەو وتانە باسى لە لەپىشتىرى
سەھىحى بوخارى دەكرد بەسەر ھى موسلىمدا، ئەم
پىشخستن و بەسەردا پەسەندىتنە لاي زانايان شتىكى بىلەو،
ئەویش لەبەر چەند شتىك:

يەكەم: چونكە ئەوانەى كە بوخارى بەتەنھا و بەبى
موسلىم فەرموودەى لىو، گىراونەتەو؛ چوارسەد و سى و
ئەۋەندە كەسن، كە تەنھا ھەشتا كەسىيان قسەيان لەسەر

ئىمامى بوخارى و سەجىدەكەي

كراوه له پووى لاوازييهوه، بهلام ئەوانەى كه موسليم به تەنها و به بى بوخارى فەرموودەى لىوه گىراونەتەوه؛ شەشەد و بىست كەسن و سەد و شەست كەسيان قسەيان لەسەركراوه له پووى لاوازييهوه، جا بىگومان گىراونەوه له كەسيكەوه كه هىچ قسەى لەسەر نەكرابىت باشترە له گىراونەوه له كەسيكەوه كه قسەى لەسەر كرابىت، ئەگەرچى ئەو قسەيه پووشىنەريش نەبىت.

دووهم و سىيەم: ئەو قسەلەسەركراوانەى كه بوخارى به تەنها گىراونەوهى لىيانەوه هەبووه؛ بوخارى فەرموودەى زۆرى لىيانەوه نەگىراوتەوه، وه زۆربەيان لەو شىخانەى خۆى بوون كه پىيان گەيشتوووه و لەگەلىان كۆبووتەوه و حالىيانى زانيوه و گوئى لە فەرموودەكانيان بووه و فەرموودە چاكەكانيانى لە خراپەكانيان جياكردوووتەوه، بەلام موسليم به پىچەوانەوه، واتە هەم زۆرى لىيانەوه گىراوتەوه، هەميش

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

زۆربەيان لە شىخەكانى خۆى نەبوون تا پىيان گەشتىت و
فەرموودەكانى جياكردبنەوہ .

چوارەم: بوخارى بە مەرجى داناوہ كە دەبى گىرەوہ
(راوي) گەشتىتە ئەو كەسەى كە لىيەوہ گىراوئەتییەوہ،
ئەگەر بۆ تەنھا جارىكیش بىت، بەلام موسليم تەنھا
ھاوچەرخبوونيانى بە بەس زانیوہ، ئەمەش بەلگەيەكى پوونە
بۆ پەسەندىتنى بوخارى بەسەر موسليمداء، لەبەر تۆكمەكارى
و دلىابوونى زياتر.

پىنجەم: ئەو فەرموودانەى كە رەخنەيان لىگىراوہ لە
بوخارىدا ژمارەيان كەمترە لە ھى موسليم، بىگومان ئەوہى
كە رەخنەى كەمترى لىگىرابىت پەسەندترە لەوہى كە زۆرتى
لىگىراوہ .

❁ لەگەڵ ئەم پووانەشدا ھاوپايى زانايان لەسەر ئەوہى كە
بوخارى زاناترە لە موسليم لە فەرموودەوانىدا، ھەرئوہا كە
موسليم قوتابى و شاگردى بوخارى بووہ، ھەر موسليم خۆى

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

شاھىدىي دەدا بۆ بوخارى كە بەئەزمونترە لەم ھونەرەدا و
لە پىشەوايەتى لەم بوارەدا، حافىز ئىبن حەجەر لە (مقدمة
الفتح) و شەرحى (نخبة الفكر) دا ئەم پووانە و ھى دىكەشى
پوونکردووەتەوہ ...

✽ ئەم پەسەندىتنەي سەحىحى بوخارى بەسەر سەحىحى
موسلىمدا؛ مەبەست پىي پەسەندىتنى تىكرايە بەسەر تىكرادا،
نەك دانە دانەي فەرموودەكان، وەك سىوتى لە ئەلفىيەكەيدا
گوتوويەتى:

وربما يعرض للمفوق ما ... يجعله مساويا أو قدما

واتە: ھەندىك جار ھى بەسەرداپەسەندىتراو (سەحىحى
موسلىم) يەكسان ياخود لەپىشتەر دەبىت (لە سەحىحى
بوخارى).

✽ لە نموونەي ئەمە، وەك لە شەرحى (نخبة الفكر) ي
حافىز ئىبن حەجەر دا ھاتووە؛ وەكوو ئەوھى كە فەرموودەكە

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

لاى موسلىم مەشھور بىت و بە پلەى تەۋاتور نەگە يىشتىت،
بەلام ئامازەيەكى پىۋەبىت كە بە ھۆيەۋە زانستى يەقىنى
بگەيەنىت، ئەمە پىش ئەۋ فەرموودەيەى بوخارى دەخرىت كە
تاك و پەتى (فرد مطلق) بىت ...

✽ بەلام ئەۋەى كە لە ھەندىك لە زانايانەۋە
دەگىرپرېتەۋە، لە پىشخستنى سەھىحى موسلىم بەسەر
سەھىحى بوخارىدا؛ ئەۋە دەگەپرېتەۋە بۆ جوانى ھۆنىنەۋە و
چاكىى دانان و رېكخستن، نەك بۆ دروستتى، ھەرۋەك
زانايانى ئەم كارە باسيان كىردوۋە ...

**ژمارەى شىخەكان بوخارى لە سەھىحە كەيدا و
چىنەكانيان:**

✽ نووسەرى (كشف الظنون) ئەۋەى باسكىردوۋە كە
ژمارەى ئەۋ شىخانەى بوخارى كە لە سەھىحە كەيدا
فەرموودەى لىۋە گىراۋنەتەۋە؛ دووسەد و ھەشتا و ئۆ كەسن،

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

ئەوانەش كە بە تەنھا و بە بى موسلىم گىرپانەوہى لىيانەوہ
هەبووہ؛ سەد و سى و چوارن.

✽ حافىزىش لە (مقدمة الفتح) دا ئەوہى باسکردوہ كە
شىخەكانى بوخارى لە پىنج چىن پىكدىن:
چىنى يەكەم: ئەوہى كە لە تابىعىنەوہ فەرموودەى بۆ
گىرپاوەتەوہ، وەكوو ئەم كەسانە:

موحەممەدى كورپى عەبدوللەي ئەنسارى لە حومەيدەوہ
بۆي گىرپاوەتەوہ، مەكىي كورپى ئىبراھىم لە يەزىدى كورپى
ئەبوعوبەيدەوہ، ئەبوعاسىمى نەبىل ئەمىش ھەر لە يەزىدى
كورپى ئەبوعوبەيدەوہ، عوبەيدوللەي كورپى موسا لە
ئىسماعىلى كورپى ئەبوخاليدەوہ، ئەبونوعەيم لە ئەعمەشەوہ،
خەللادى كورپى يەحيا لە عىساي كورپى تەھمانەوہ، عەلىي
كورپى عەيياش و عىسامى كورپى خالىد ھەردووکیان لە
ھەريزى كورپى عوسمانەوہ.

✽ شىخەكانى ئەمانە ھەمووى لە رىزەي تابىعىنن...

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

چىنى دووھم: ئەوھى كە لە سەردەمى ئەوانەى چىنى
يەكەمدا بووبىت؛ بەلام لە جىباوھپان (ثقات) ى تابيعين
بيستنيان نەبووبىت، وەكوو ئادەمى كوپى ئەبوئياس و
ئەبوموسھىر عەبدولئەلەى كوپى موسھىر و سەعيدى كوپى
ئەبو مەريەم و ئەيىوبى كوپى سولەيمانى كوپى بىلال و ھى
وھك ئەمان...

چىنى سىيەم: شىخەكانى ناوھپاستى بوخارى، ئەوانەى كە
نەگەشتوون بە تابيعين، بەلكوو بە گەورەكانى دواى
تابيعين، وەكوو سولەيمانى كوپى ھەرب و قوتەيبەى كوپى
سەعيد و نوعەيمى كوپى ھەمماد و عەلىى كوپى مەدىنى و
يەحيى كوپى مەعەين و ئەحمەدى كوپى ھەنبەل و ئىسھاقى
كوپى راھەوھىھ و ئەبوبەكرى كوپى ئىبن ئەبى شەيبە و
عوسمانى كوپى ئىبن ئەبى شەيبە و ھى وھك ئەمان، موسلىم
لەم چىنەدا بەشدارىيى كىردوھ لە وەرگرتنى فەرموودە
لىيان...

ئىمامى بوخارى و سەھىجە كەھى

چىنى چۈارەم: ھاۋرپىيانى بوخارى خۆى يان ئەوانەى كە
ماۋەيەكى كەم پىش ئەو دەستيان داۋبوۋىيە فەرموۋدەخۋازى،
وەكوو موخەممەدى كۆپى يەحيائى زوھلى و ئەبوھاتىمى پازى
و موخەممەدى كۆپى عەبدۈرپەھىمى ناسراۋ بە (صاعقة) و
عەبدى كۆپى حومەيد و ئەحمەدى كۆپى نەزر و كۈمەللىكى
ھاۋشىۋەى ئەمانەش، ئەۋەش كە لەمانەۋە گىراۋىتتىيەۋە
ئەوانە بوۋە كە خۆى لە كىسى چۈۋە لە شىخەكانى يان لە
غەيرى ئەوانەۋە دەستى نەكەوتىت.

چىنى پىنجەم: كەسانىك كە لە تەمەن و سەنەددا ۋەك
شاگردى ئەو ھەژمارن؛ بەلام كە لىۋەبىستىيان بەسوۋد بوۋە
ئىتر لىۋەى گىراۋنەتەۋە، ۋەكوو عەبدوللاى كۆپى ھەممادى
ئامولى و عەبدوللاى كۆپى ئەبولعاسى خوارىزمى و حوسەينى
كۆپى موخەممەدى قەببائى و غەيرى ئەمانىش.

❁ شتائىكى كەمىشى لەمانەۋە گىراۋەتەۋە، گىراۋەۋەشى
لىيانەۋە لە سۆنگەى ئەو وتەيەۋە بوۋە كە عوسمانى كۆپى

ئەبۇشەيبە لە ۋەكىعەۋە گىراۋىتتەۋە كە فەرموۋىيەتى:
"مروّف نابىتە زانا تا لە لەخۆى بانتر و لە ھى ۋەك خۆى و
لە لەخۆخوارترىشەۋە فەرموۋدە نەگىرپتەۋە"، ۋە لە بوخارى
خۆشىيەۋە دەگىرپتەۋە كە فەرموۋىيەتى: "فەرموۋدەۋان كامل
نابىت تا لە لەخۆى بانتر و لە ھى ۋەك خۆى و لە لەخۆى
خوارترىشەۋە فەرموۋدە نەنوسىت..."

ستائىشى زانايان لەسەر گىرەۋەكانى سەھىجى
بوخارى و رەخنەى چەند حافىزىك لە ھەندىكىيان و
ۋەلامدانەۋەيان

✽ پىشتىر باسما نكرد كە ئىمامى شەۋكانى لە بارەى
دروستىي فەرموۋدەى (من عادى لي وليا) فەرموۋىيەتى:
"ھەموو گىرەۋەكانى لە پردى وردبۈۋنەۋە تىپەريون و قسە و
قسەلۇكيان لەسەر نەماۋە، وايان لىھاتوۋە كە گەرەترن

لەوھى قسەيان لەمەر بکرىت، ياخود توانج يان سووکايەتیی
هیچ کەسێک بیانرووشیئیت."

✽ حافیز ئیبن حەجەریش لە (مقدمة الفتح) دا
فەرموویەتی: "شیخ ئەبولحەسەنى مەقدیسی کاتیک
فەرموودەى لە یەکیک لە گێرەوکانى سەحیحدا دەگێراییەو؛
دەیفەرموو: ئەمە لە پرده کە تیپەرپو، مەبەستى ئەو بوو
کە گوێ نادریته ئەو قسانەى کە لە بارەىو گوتراو."

✽ ھەر حافیز ئیبن حەجەر لە شەرحی (نخبة الفکر) دا
فەرموویەتی: "گێرەوکانى ھەردووکیان (واتە سەحیحى
بوخارى و سەحیحى موسلىم) یەکدەنگى دامەزراو لەسەر
بەپاستالزانی (تەدیل) یان بە شیۆھى (لزووم) داخوایى، ئاخر
ئەوان لەپیشترن لە غەیری خویان لە گێرپانەوہیاند، ئەمەش
بنەمایەکە و بە بى بەلگە لیلادانى نییە."

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەئى

✽ وه جاران نه ريتى زانايان وابوو كه هه نديك جار له ناساندنى گيرپه وه يه كدا؛ به بهسيان ده زانى كه بليين: له پياوانى سەھىحە يان يه كيكيانە .

✽ ئەمە و هه نديك له حافيزەكان رەخنەيان له نزىكهى هه شتا پياوى سەھىحى بوخارى گرتوو، وهك پيشتر له باسى رپوه كاني پەسەنديتنى سەھىحى بوخارى به سەر سەھىحى موسليماً باسمانكرد. وه حافيز ئيبىن حەجەر له (مقدمة الفتح) دا له به شيكى تايبه تدا يه كبه يه كيانى ناوبردوو و وه لامى هه موو ئەو رەخنانەى داووته وه كه لييان گيراوه، وه له ژماره ئوى ئەو ده به شەى كه له پيشه كيه كه دا هاتوو فەرموويه تى: "ئويه م: باسى هونينه وهى ناوى هه موو ئەوانەى كه پلاريان تيگيراوه له پياوه كاني سەھىحى بوخارى، به پيى ريزبه ندى پيته كان و وه لامدانە وهى ئەو توانج و پلارانه به رپبازى ئينساف و دادپەرورى و بيانوودان به دانه ر له گيرانه وهى فەرمووده له هه نديكيانە وه كه لايەنى

پلارى تىدا بەھىزترە، بەۋەى كە خۆى پاراستىت لەۋەى كە
بەھۆيەۋە پلارى تىگىراۋە، يان شتىكى لىۋە گىراۋەتەۋە كە
يەكىكى دىكەى لەۋ بەھىزترىش كۆك بىت لەگەلىدا، ياخود
ھەر ھۆيەكى دىكە"، ۋە لە دەستپىكى ئەۋ بەشەدا دەلىت:
"پىش قسەكردن لەم بارەيەۋە، پىۋىستە بۆ ھەموو
بەئىنسافىك بزانت، كە گىرانەۋەى فەرموودە لە لايەن
دانەرى (الصحيح) ھەۋە لە ھەر گىرەۋەيەكەۋە؛ دادپەرۋەرى
(عدالة) ۋ دروستى زەوت (صحة ضبط) ۋ دورى لە
بىئاگايى (غفلة) ئەۋ گىرەۋەيە دەگەيەنىت لاي ئەۋ،
نەخۋازەلا ئەۋەشى بىتەسەر كە جەمھورى پىشەوايان ناۋى
(الصحيح) يان دابريۋە بەسەر ھەردوۋ كىتتەكەدا، ئەمەش
ۋاتايەكە بۆ جگە لە گىرەۋەكانى (الصحيح) ۋەدەست نايەت،
جا ئەمە ۋەكوۋ دابرىنى سىفەتى دادپەرۋەرىيە لە لايەن
جەمھورەۋە، بەسەر ئەۋانەى كە لە ھەردوۋ سەھىحدا ناۋيان
ھاتوۋە، ئەمە ئەگەر لە فەرموودە بىنەپەتتەكاندا گىرانەۋەى

ھاتىيىت، بەلام ئەگەر لە مۇتابەعات و شەواھىد و تەعاليقدا
گىرپانەوھى ھاتىيىت، ئەو پلەيان جياوازە لە زەوت و ئەوانەدا،
لەگەل وەدەستھاتنى ناوى پاسگووى بۆيان، جا لىرەدا ئەگەر
كەسىكى دىكە پلارىكى ھەيىت لە يەككى لەمانەدا، ئەو ئەو
پلارە دەكەويىتە بەرامبەرى تەعدىلى ئەم ئىمامەى كە لىوھى
گىرپاوەتەوھ و وەرناگىريىت، مەگەر ھۆكارەكەى پوون و
شىكراوھ بىت بە پلارىكى ئەوتۆ كە پووشىنەرى دادپەرۋەرى
و زەوتى گىرپەوھەكە بىت بە رەھايى، ياخود لە گىرپانەوھىەكدا
بە تايىبەتى، چونكە ئەو ھۆكارانەى كە پالئەرن بۆ
پلارتىگرتن (جرح) جۆراوچۆرن، ھەيانە پووشىنەرە و
ھەشيانە پووشىنەر نىيە".

✽ پاشان ئەو پىنچ ھۆكارەى ناوھىناون كە خولگەى
پلاردانىان لەسەر بەندە، ئەوانىش ئەمانەن: بىدعەت
(البدعة)، ناكۆكى (المخالفة)، ھەلە (الغلط)، نەناسراوىى حال
(جهالة الحال) و گازندەى پىچران لە سەنەددا (دعوى الإنقطاع

في السند)، وه له سەر هەر يەككىشيان دوواوه له لای پياوانى
(الصحيح) به كورتى، پاشان ئاماژەى به شتانيك داوه كه
هەندىك له زانايان پلاريان پيگرتوون بەلام پووشينهەرنين. وه
هەروەك له (قواعد التحديث)ى قاسميدا هاتووه، خەتیبى
بەغدادى فەرموویەتی: "ئەو خەلکەى كه بوخارى و موسليم
لييان وەرگرتوون و له لایەن غەيرى ئەوانەوه پلاريان
تيگراوه، ئەو له و سۆنگەيەوهيه كه نەسەلمينراوه پلاريكى
کاریگەرى شيكراوه هۆكار (جرح مفسر السبب) بێت...".

✽ حافیزی زەهەبی له بەشێکدا كه دەربارەى ئەو جیباوه پ
(ثقة) انەى كه قسەى نەپووشينهەريان له سەر کراوه
کوێکردووه تەوه؛ دەفەرمویت: "له دانراوه کهم (الميزان) دا
ژمارەيه کی زۆر له و جیباوه پانەم نووسیون كه بوخارى و
موسليم و غەيرى ئەوانیش لیيان وەرگرتوون، لەبەر ئەوهى
ئەو پياوانە له دانراوه کانی (جرح) دا ناویان نووسراوه،
ئەمەش نەك لەبەر ئەوهى كه لای منیش لاوازیان تێدایه؛

بەلكو تا ئەو بزانرئ، و بەردەوامىش پياوى جىباوهرم
بەرچا و دەكەوئىت كە قسەيەكى نەپرووشىنەرى لەسەرە " ەتد .

**رەخنى ەندىك لە فەرموودەناسە حافىزەكان لە
ەندىك فەرموودەى سەھىحى بوخارى و ەلامدانەودىيان:**

✽ حافىز ئىبن حەجەر لە (مقدمة الفتح) دا ئەوھى
باسکردووە، كە دارەقوتنى و غەبرى ئەوئش لە حافىزەكان،
رەخنىيان لە دووسەد و دە فەرموودەى ەردووسەھىح
گرتووە، كە سىودو دانەيان ەردووكيان ھاوبەشن لە
گىرپانەوەياندا، وە حەفتا و ەشتى دىكەيان بوخارى بە تەنھا
و سەد دانەكەى دىكەش موسلىم بە تەنھا گىراويا تەو، وە
- حافىز ئىبن حەجەر - بەشىكى تايبەتى تەرخان كردووە بۆ
قسەكردن لەسەر فەرموودە رەخنىلگىراوەكانى سەھىحى
بوخارى، فەرموودەكانى بە پى رىزبەندى سەھىحى بوخارى
هيناوە و ەلامى رەخنىكانى بە درىژى داو تەو، وە لە

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

سەرەتاي بەشەكەدا بە كورتى وەلّامى داۋنەتەو و
گوتوويەتى: "بە كورتى وەلّام دەدەينەو و دەلّين: "گومان
نيە لە پيشخستنى بوخارى و پاشان موسليم بەسەر
خەلكانى ھاوچەرخيان و چەرخەكانى دواي خويشياندا لە
پيشەوايانى ئەم زانستە لە زانينى دروست و نادرستدا"،
پاشان ھەندىك بەلگەي ھيئاو ھيئاو پالپشتى ئەم قسەيەي،
ئەوجا گوتوويەتى: "جا كە ئەو زانراو و جيگير بوو، كە
ئەوان - بوخارى و موسليم - ھەرموودەيەك ناگيرنەو جگە
لەوھي كە بىدەرد بىت، يان ئەگەر دەرد (علة) ىشى ھەبىت
ئەو دەردە كاريگەر نيە لاي ئەوان، جا كە بكرىت قسەي
رەخنەگرەكان - بە شيۋەيەكي دروست - ئاراستە بكرىت؛
ئەوسا دەمىننيتەو قسەكەي رەخنەگر بە تەنھا لە بەرامبەر
برپارى بەدروستزانينى بوخارى و موسليمدا، گومانىش لەوھدا
نيە كە قسەي ئەوان لە قسەي خەلكى دىكە لەپيشترە لەم
بارەيەو، بە كورتى بەم شيۋەيە رەخنەكە بەلادادىت.

ئىمامى بوخارى و سەجىجەكەي

✽ بەلام بە دريژى؛ ئەو ئەو فەرمودانەى بوخارى و
موسلىم كە رەخنەيان ليگىراو دەبن بە چەند بە شىكەو:
يەكەم: ئەوئەى كە گىرەوكان جياوازيان ھەبىت تىيدا، بە
زيادى و كەمى لە پياوانى سەنەدەكەدا.
دووەم: ئەوئەى كە گىرەوكان جياوازيان ھەبىت تىيدا، بە
گۆرپىنى پياوانى بە شىك لە سەنەدەكە.
سەيھەم: ئەوئەى كە يەكك لە گىرەوكان بە تەنھا
زيادەيەك بگىرپتەوئە لەو فەرمودەيەدا، كە كەسانىكى ژمارە
زۆرتر يان زەوت باشتەر ھەمان فەرمودەيان گىرپتەوئە، بەلام
بە بى ئەو زيادەيە.
چوارەم: ئەوئەى كە ئەو فەرمودەيە تەنھا كە سىكى لاواز
گىرپتەيەوئە.
پىنجەم: ئەوئەى كە ھەندىك لە پياوكانى سەنەدى ئەو
فەرمودەيە مەحكوم بىت بە ھەم.

شەشەم: ئەوھى كە جىاوازى تىدائىت، بە گۆرپىنى
ھەندىك لە واژەكانى دەقى فەرمودەكە .

❁ وە لە كاتى باسكردنى ئەم بەشانەدا، وەلامىشى بە
كورتى داووتەو، وە ئاماژەى بۆ ھەندىك لەو فەرمودە
پەخنەبارانەش كىردو، كە بە درىژى قىسەى لەسەر كىردوون،
بە جۆرىك كە وەلامە كورتەكە پوون دەكاتەو. پاشان
گوتوويەتى: "ئەمە كۆى ئەو بەشانەى كە ئىمامەكان
پەخنەيان لىو، گرتووتە سەھىحى بوخارى، وە بە
لىكۆلىنەو و دابەشكردنەو بە دوورودرىژى خستوومەتەپو،
وە سوپاس بۆ خودا ئەوھى لىدەرنەكەوئى كە كار بىكاتە سەر
ئەسلى بابەتى كىتەبەكە، مەگەر بە دەگمەن". وە لە كۆتائى
بەشەكەدا دەلىت: "ئەمە تىكراى ئەو پەخنەى كە لە
سەھىحى بوخارى گىراو، لە لایەن حافىزە پەخنەگرە
شارەزاكانى بواری دەردى سەنەدەكان (علل الأسانید)،
ئەوانەى كە ئاگادارى نەئىنىيەكانى رىچكەكانن".

ئىمامى بوخارى و سەھىحە كەھى

❁ تا ئەۋەدى كە دەلىت: "جا ئەگەر مروۋى بەئىنساف تىپرامىنىت لەۋەدى كە لەۋ بارەيەۋە نووسومە؛ ئەۋە بايەخى ئەۋ كىتەبە (سەھىحى بوخارى) لە ناخىدا مەزن دەبىت و لە بەرچاۋانى ھىژا دەبىت، ۋە ھەق دەدات بە ئىمامەكانى ئەھلى عىلم لە ۋەرگرتنى ئەم كىتەبە بە بى چەندوچوون، ۋە لە پىشخستنى بەسەر ھەموو دانراۋىكدا لە كۆن و نويدا".

❁ گرنگىدانى زانايان بە سەھىح بوخارى:

❁ پوختەى قسان لەم بارەيەۋە ئەۋەيە كە سەھىحى بوخارى يەكەم دانراۋە كە تەنھا فەرمودەدى دروستى پەتىي لەخوگرتبىت، ۋە دروستترىن پەرتوۋكە لە پاش پەرتوۋكە بەپىزەكەى خوداى گەۋرە، ۋە پىاۋەكانى لە پلەۋپايەدا لەپىشتىن لە غەيرى ئەۋان.

❁ وە سەرەپاي زۆرىي فەرموودەكانى؛ زانا بلىمەتە ديارەكانى ئەم ھونەرە پەخنەيان لە ژمارەيەكى كەمى نەبىت نەگرتوو، لەگەڵ ئەوەشدا پەخنەكان ساغ نەبوونەتەو.

❁ لەگەڵ ھەموو ئەمانەشدا دانەرەكەي (پەحمەتى خوداي لىبىت) گىرپانەو و لىكدانەو (الرواية والدراية) تىدا پىكەو كۆكردوو تەو.

❁ وە ئەم سىفەتە تايبەتانەي ئەو نەيىيە پۆشن دەكاتەو كە چۆن زانايان ئەوەندە پىوہى خەرىك بوون و گرنگى تەواويان پىداو، ھەر لە كۆنەو ھەتاكوو ئىستاش زانايان ھەولى گەورەيان داو لە پىناويدا و كاتى بەنرخى زۆريان لە خزمەتيدا خەرجكردوو، وە ئەوہى كە شايستەي بوو ئەوان بۆيان ئەنجامداو، چەندىن زانا شەرحى كردوو، ھەيە تىكرپاي بە فراوانى شەرحكردوو، ھەيە بە كورتى، وە ھەيە ھەندىك لايەنى پوونكردوو تەو، كتيبي زۆريان لەمەر پياوہكانى نووسيو، بەتايبەت لەمەر شىخەكانى بوخارى

خۆى، وه لەمەر سەردىڧى بابەكانى و گونجاوى نىوانيان و بابەتى دىكەش دانراوى تايبەت دانراوه .

❁ وه لەسەر ووى ھەلکە و تەووەكانى ئەم مەیدانەو، حافىزى گەورە ئەحمەدى ئىبن ھەجەرە عەسقەلانى (کۆچکردووى ٨٥٢ ک) رادەووەستى، کە لە کتیبە کە مەزنە کەیدا (فتح الباري) لە گەل پيشە کىيە کەیدا شتى سەرسورپهينەرى ھىناو، وەك چۆن دانەرە کەى (پەحمەتى خوداى لىبىت) بە بەوپەرەى چاکى بژارى کردووه و کۆيکردووه تەو؛ ھەر بەو چەشنەش حافىز ئىبن ھەجەر بەوپەرەى چاکى خزمەتى کردووه و گرنگى پىداو، وه ئاستى ئىبن ھەجەر لە گەل زانايانى دىکەدا؛ وەکوو ئاستى سەحیحى بوخارى وایە لە گەل دانراوہ کانى دىکەدا، سا خودا پەحم بە ھەموويان بکات بە پەحمەتى فراوانى خۆى وه باشتىن پاداشتىان بداتەو.

سوڀاس ٻو خوداي گوره بهم شيوه به وهريپاني بهرتووکي
(ئيمامي بوخاري و سهحيحه کهي)

تهواو بوو

وصل اللهم وبارك على نبينا محمد وعلى آله واصحابه اجمعين